

Milliy torli cholg'ularni o'rganishda o'quvchi individual qobiliyatini hisobga oluvchi differensial ta'lim yondashuvlarini rivojlantirish

San'atjon Yorqul o'g'li Xudoyqulov
Buxoro xalqaro universiteti

Annotatsiya: Milliy torli cholg'ular (masalan, tar, tanbur, sato, dutor va boshqalar) milliy musiqa madaniyatining ajralmas qismi bo'lib, ularni puxta o'rganish musiqa ta'limi tizimida muhim o'rin tutadi. Torli cholg'ularni o'rgatishda o'quvchilarning individual qobiliyatlariga asoslanib differensial yondashuvlarni qo'llash ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Ushbu maqolada torli cholg'ularni o'rgatishning ilmiy asoslari, differensial ta'lim yondashuvlari, individual qobiliyatlarni aniqlash va baholash metodlari, shuningdek, amaliy tavsiyalar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: milliy torli cholg'ular, differensial ta'lim, individual qobiliyat, ta'lim metodikasi, musiqa pedagogikasi, o'quvchi motivatsiyasi, baholash tizimi, rivojlanish strategiyalari, o'quv dasturi, pedagogik innovatsiyalar

Development of differential educational approaches that take into account the individual abilities of students in the study of national stringed instruments

San'atjon Yorqul oglu Khudoykulov
Bukhara International University

Abstract: National stringed instruments (for example, tar, tanbur, sato, dutor, etc.) are an integral part of national musical culture, and their thorough study plays an important role in the music education system. The use of differential approaches based on the individual abilities of students in teaching stringed instruments significantly increases the effectiveness of education. This article describes the scientific foundations of teaching stringed instruments, differential educational approaches, methods for identifying and assessing individual abilities, as well as practical recommendations.

Keywords: national stringed instruments, differential education, individual abilities, teaching methodology, music pedagogy, student motivation, assessment system, development strategies, curriculum, pedagogical innovations

Kirish. Musiqa madaniyati har bir millatning ruhiy merosi bo'lib, u orqali insonlar o'z tarixiy tajribalari, hissiyotlari va dunyoqarashlarini ifodalaydilar. Xususan, milliy torli cholg'ular o'ziga xos timbre, texnika va pedagogik an'analarga ega bo'lib, ularni o'rganish musiqa ta'limi tizimida ajralmas element hisoblanadi. Azaldan O'zbekiston hududida va Markaziy Osiyo mintaqasida tar, tanbur, dutor, sato, qashqar dutori kabi cholg'ular xalq musiqa ijrochiligining markazida bo'lgan. Bu cholg'ularning ijodiy, texnik va ekspressiv imkoniyatlarini to'la o'zlashtirish uchun nafaqat texnik mahorat, balki musiqa nazariyasi, ritm va intonatsiya bilimi ham muhimdir.

Musiqa ta'limining an'anaviy tizimida barcha o'quvchilarga bir xil metodlar orqali yondashiladi. Biroq hozirgi pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning individual qobiliyatlari (masalan, ritm sezgi, intonatsiya aniqligi, eshitish qobiliyati, motorika) ta'lim jarayonida differensial yondashuvni talab etadi. Differensial ta'lim - bu o'quvchilarning individual xususiyatlarini, qobiliyatlarini va ehtiyojlarini hisobga olib o'quv jarayonini shaxsga moslashtirish tamoyili bo'lib, musiqa ta'limida yetuk pedagogik strategiya sifatida e'tirof etilmoqda.

So'nggi yillarda O'zbekiston musiqa pedagogikasi sohasida olib borilgan ilmiy izlanishlar ham shuni ko'rsatadiki, differensial ta'lim yondashuvlarini milliy torli cholg'ularni o'rgatishda joriy etish o'quv jarayonini samaradorligini oshiradi, o'quvchilarda ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi va ularning o'ziga xos potensialini to'la ochishga xizmat qiladi (Masalan, A. Ismoilov, 2020; N. Umarova, 2023). Ushbu maqolada differensial ta'limning nazariy asoslari, amaliy metodlari va uning milliy torli cholg'ularni o'rgatishdagi roli batafsil tahlil qilinadi.

Asosiy qism

1. Milliy torli cholg'ular pedagogikasining ilmiy asoslari (≈ 600 so'z)

Milliy torli cholg'ularni pedagogik yondashuv bilan o'rgatishda musiqa psixologiyasi, etnomusiqshunoslik va musiqa pedagogikasi nazariyalari muhim o'rin tutadi. Musiqa psixologiyasi o'quvchilarning ritm, melodiya va harmoniyani qabul qilish jarayonlarini o'rgatadi, bunda individual sezgirlik va xotira qobiliyati katta rol o'ynaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar orasida ritm sezgi tezligi, xotira hajmi, tonal aniqlik darajasi kabi ko'rsatkichlarda sezilarli farqlar mavjud. Shu sababdan, ta'lim jarayonida barcha o'quvchilarga bir xil mashqlar va tezlikda yondashish o'quvchilar natijalarining optimal darajasiga erisha olmasligiga olib keladi.

Etnomusiqshunoslik nuqtai nazaridan, har bir milliy cholg'uga o'zining ijrochilik an'analari, texnik xususiyatlari va ifoda imkoniyatlariga ega. Masalan, tar chalishda qo'l barmoqlarining pozitsiyasi, ritm talaffuzi va ornamentatsiyalar an'anaviy usullarga asoslanadi. Pedagogik tadqiqotlarda bu xususiyatlar chuqur tahlil qilinib, ularni o'rgatish metodikasini ishlab chiqishda hisobga olinadi. Shu asosda o'quvchi individual qobiliyatlari aniqlanadi va shunga mos mashqlar rejasi tuziladi.

2. Differensial ta'lim yondashuvining nazariy mohiyati (≈ 600 so'z)

Differensial ta'lim - bu o'quv jarayonini o'quvchilarning individual xususiyatlariga moslashtirib tashkil etish konsepsiyasi. Uning asosiy elementlari quyidagilardan iborat:

- Individual qobiliyatlarni aniqlash: o'quvchining boshlang'ich ritm sezgi, xotira, tonus aniqligi va cholg'a texnikasini baholash.
- Shaxsga mos mashqlar tanlovi: o'quvchining kuchli va zaif tomonlariga qarab, mashqlar darajasini sozlash.
- O'zlashtirish sur'atini hisobga olish: ba'zi o'quvchilar tezroq intonatsiya aniqligini rivojlantirsa, boshqalar uchun ritm mashqlari ustuvor bo'lishi mumkin.
- Moslashtirilgan baholash tizimi: umumiy standart baholash o'rniga individual o'sish ko'rsatkichlariga asoslangan baholash.

Pedagogik psixologiya tadqiqotlariga ko'ra, o'quvchi o'z qobiliyatlarini anglab, ularni rivojlantirish uchun mos yo'lga qo'yilganda, motivatsiyasi oshadi va o'rganish jarayoni samaraliroq bo'ladi. Torli cholg'ularni o'rganishga differensial yondashuv quyidagi pedagogik strategiyalarni o'z ichiga oladi:

1. Boshlang'ich diagnostika: o'quvchining musiqa sezgi va cholg'a ijro salohiyatini aniqlash.
2. Grupplarni differensiallashtirish: o'quvchilarni darajalar bo'yicha kichik guruhlariga ajratish.
3. O'quv materiallarini shaxsga moslashtirish: ritm murakkabligi, tonal diapazon, texnik mashqlarni individual tanlash.
4. Qayta aloqa va refleksiya: o'quvchining o'z-o'zini baholash imkonini beruvchi metodlar.

3. Individual qobiliyatlarni aniqlash va baholash metodlari (≈ 600 so'z)

Individual qobiliyatlarni aniqlash musiqiy sezgi va cholg'a ijrochiligi salohiyatini to'g'ri baholash uchun zarur. Quyidagi metodlar pedagoglar tomonidan keng qo'llanadi:

a) Diagnostik testlar

Musiqa ritmi va intonatsiyani aniqlash bo'yicha maxsus testlar. Testlar o'quvchining ritm sezgi, tonal aniqlik, eshitish qobiliyati, ritm reproduksiyasi kabi ko'rsatkichlarni aniqlashga yordam beradi.

b) Eshitish mashqlari

O'quvchilarga ritmik naqshlar yoki melodiya frazalari tinglatilib, ularni qayta ijro etish so'raladi. Bu mashqlar orqali o'quvchining eshitish aniqligi va motor reaksiyasi baholanadi.

c) Texnik mashqlar orqali baholash

Torli cholg'uda qo'l barmoqlarining koordinatsiyasi, tezlik va aniqlik darajalari pedagog nazorati ostida baholanadi. Bu jarayonda o'quvchining motor qobiliyatlari tahlil qilinadi.

d) Repertuar asosida baholash

Ma'lum repertuar qismlarini ijro etish orqali o'quvchining musiqiy xotira, estetik idrok va ifoda qobiliyatlari o'lchanadi.

Baholash natijalari asosida o'quvchi uchun individual yondashuv rejalashtiriladi, bunda kuchli tomonlar mustahkamlanadi, zaif jihatlar bo'yicha maxsus mashqlar qo'yiladi. Bu metodlar o'quvchining o'sish yo'lini real va aniqlik bilan belgilashga xizmat qiladi.

4. Torli cholg'ularni o'rgatishda differensial ta'lim yondashuvini tatbiq etish (≈ 600 so'z)

Differensial ta'lim yondashuvi torli cholg'ularni o'rgatishda quyidagi bosqichlarda tatbiq etilishi mumkin:

a) Boshlang'ich bosqich

O'quvchilarning boshlang'ich ko'rsatkichlari aniqlanadi. Bu bosqichda asosiy e'tibor ritm va intonatsiya sezgi darajasini aniqlashga qaratiladi. O'quvchilar guruhlariga bo'linadi: ritm sezgi yuqori bo'lganlar, texnik mashqlarni yaxshi bajaradiganlar, ritm va intonatsiyani barobar bajara olmaydiganlar. Har bir guruh uchun maxsus dastur tuziladi.

b) O'rta bosqich

Bu bosqichda individual mashg'ulotlar soni oshiriladi. Masalan, ritm sezgi past bo'lgan o'quvchilarga ritm mashqlari bilan chuqurroq shug'ullanish beriladi, tonal aniqligi mustahkam bo'lganlarga murakkab melodiya frazalari qo'yiladi. Shuningdek, ijodiy elementlar (ornamentatsiya, frazalar mustaqil tuzish) joriy etiladi.

c) Ilg'or bosqich

O'quvchi repertuarni mustaqil tanlash, ijro tarzini rivojlantirish va ifoda imkoniyatlarini oshirish bo'yicha individual loyihalar ustida ishlaydi. Bu bosqichda o'quvchi o'z qobiliyatlarini real ijro tajribasida sinab ko'radi.

Pedagoglar nazarida differensial ta'lim yondashuvi ijodiy fikrlash, musiqaga chuqurroq kirib borish va o'quvchining shaxsiy uslubini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa: Milliy torli cholg'ularni o'rganishda o'quvchining individual qobiliyatini hisobga oluvchi differensial ta'lim yondashuvlari musiqa ta'limi samaradorligini kengaytiruvchi muhim pedagogik strategiya hisoblanadi. An'anaviy ta'lim metodlaridan farqli ravishda, differensial yondashuv o'quvchilarning individual xususiyatlariga mos mashg'ulot rejasini tuzadi, ularning kuchli tomonlarini rag'batlantiradi va zaif tomonlarini samarali rivojlantiradi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchi qobiliyatining to'g'ri baholanishi va shaxsga mos tarzda mashg'ulotlar tizimining qurilishi, o'quvchilarni musiqa ijrochiligi darajasini sezilarli darajada oshiradi, ijodiy potentsialni ochadi va musiqa madaniyatiga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi. Diferensial ta'lim yondashuvi musiqa

pedagogikasining umumiy samaradorligini oshirish bilan birga, milliy torli cholg'ular ijrochiligining an'anaviy uslublarini ham saqlab qolishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, pedagoglar uchun bu yondashuvni qo'llash ma'lum darajada qo'shimcha tayyorgarlik, batafsil diagnostika va individual rejalashtirishni talab etadi. Kelgusida milliy cholg'ularni o'rgatishda differensial ta'lim yondashuvlarini didaktik materiallar bilan boyitish, elektron resurslar va interaktiv texnologiyalarni joriy etish orqali yanada rivojlantirish mumkin.

Natijada, o'quvchilarning musiqa ta'limidagi individual xususiyatlari asosida qurilgan differensial yondashuvlar nafaqat texnik mahoratni oshiradi, balki ularni ijodiy erkinlik va musiqa madaniyatiga chuqurroq kirib borishga yo'naltiradi. Milliy torli cholg'ular pedagogikasida differensial ta'lim yondashuvining mustahkam o'rnatilishi, xalqimizning boy musiqa merosini yangi avlod ijrochilari orqali yanada boyitishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. КБ Холиков. Конструирование потока информации в балансировке разделения познания и поведение абстрактного воздействия на мозг человека. Science and Education 6 (1), 28-34
2. КБ Холиков. Обширные знания в области музыкальных наук Узбекистана и порядка функционального взаимодействия в сфере музыке. Scientific progress 2 (6), 940-945
3. КБ Холиков. Влияние классической музыки в разработке центральной нервной системы. Science and Education 6 (1), 49-56
4. КБ Холиков. Приёмы формирования музыкально теоретический интересов у детей младшего школьного возраста. Science and Education 4 (7), 357-362
5. КБ Холиков. Преобразование новых спектров при синхронном использование методов и приёмов музыкальной культуре. Science and Education 4 (7), 107-120
6. КБ Холиков. Музыка как релаксатор в работе мозга и ракурс ресурсов для решения музыкальных задач. Science and Education 3 (3), 1026-1031
7. КБ Холиков. Место творческой составляющей личности преподавателя музыки и её роль в обучении детей общеобразовательной школе. Science and education 3 (8), 145-150
8. КБ Холиков. Пение по нотам с сопровождением и без него по классу сольфеджио в высших учебных заведениях. Science and education 3 (5), 1326-1331
9. КБ Холиков. Значение эстетического образования и воспитания в общеобразовательной школе. Science and Education 3 (5), 1549-1555

10. КБ Холиков. Модульная музыкальная образовательная технология как важный фактор развития учебного процесса по теории музыки. *Scientific progress* 2 (4), 370-374
11. КБ Холиков. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. Теоретические особенности формирования музыкальных представлений у детей школьного возраста. *Scientific progress* 2 (4), 96-101
12. КБ Холиков. Роль электронного учебно-методического комплекса в оптимизации музыкального обучение в общеобразовательной школе. *Scientific progress* 2 (4), 114-118
13. КБ Холиков. Необходимые знание в области проектирования обучения музыкальной культуры Узбекистана. *Scientific progress* 2 (6), 952-957
14. КБ Холиков. Роль педагогических принципов метода моделирования, синтеза знаний при моделировании музыкальных систем. *Science and Education* 3 (3), 1032-1037
15. КБ Холиков. Музыкальное образование и имитационное моделирование процесса обучения музыки. *Science and Education* 3 (3), 1020-1025
16. КБ Холиков. Методы музыкального обучения через воспитание в вузах. *Academy*, 57-59
17. КБ Холиков. проблематика построения современных систем мониторинга объектов музыкантов в сфере фортепиано. *Scientific progress* 2 (3), 1013-1018
18. КБ Холиков. О принципе аддитивности для построения музыкальных произведения. *Science and Education* 4 (7), 384-389
19. КБ Холиков. Своеобразие психологического рекомендация в вузе по сфере музыкальной культуре. *Science and Education* 4 (4), 921-927
20. КБ Холиков. Сложная система мозга: в гармонии, не в тональности и не введении. *Science and Education* 4 (7), 206-213
21. КБ Холиков. Обученность педагогике к освоению учащихся сложным способам деятельности. *Science and Education* 5 (2), 445-451
22. КБ Холиков. Уровень и качество усвоения предмета музыки, закрепление памяти и способности учащихся. *Science and Education* 5 (2), 452-458
23. КБ Холиков. Детальный анализ музыкального произведения. *Science and Education* 4 (2), 1069-1075
24. КБ Холиков. Психолого-социальная подготовка студентов. Социальный педагог в школе: методы работы. *Science and Education* 4 (3), 545-551
25. КБ Холиков. Тенденции строгой и детальной фиксации в музыке. *Scientific progress* 2 (4), 380-385

26. КБ Холиков. Эффективные способы изучения музыкальных элементов в школьном обучении. Scientific progress 2 (4), 108-113

27. КБ Холиков. Природа отношений, регулируемых инструментом возбуждения музыкальных эмоций при коллективном пении. Scientific progress 2 (3), 1032-1037

28. КБ Холиков. Специальный барьер для заключительного этапа каденции как процесс музыкально-технической обработки произведения. Science and Education 4 (7), 345-349

29. КБ Холиков. Звуковой ландшафт человека и гармоническая структура головного мозга. Science and Education 6 (1), 21-27

30. КБ Холиков. Форма музыки, приводящие к структурной, драматургической и семантической многовариантности произведения. Журнал Scientific progress 2, 955-960